

ЗАСОБИ ВАРІЮВАННЯ АКЦЕНТНИХ СТРУКТУР СЛІВ У КАНАДСЬКІЙ ТА АВСТРАЛІЙСЬКІЙ ВИМОВНИХ НОРМАХ (У ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ З БРИТАНСЬКОЮ НОРМОЮ)

Станіслава ШАРОВАРОВА (Кіровоград, Україна)

У статті виокремлено інвентар варіантних акцентних типів та структур слів і моделей їхньої акцентної видозміни канадської та австралійської вимовних норм. Висвітлено відмінності у варіюванні акцентної структури слів канадської та австралійської норм у зіставленні з британською.

Ключові слова: інтраваріантне варіювання, акцентна структура слова, інвентар акцентних типів, моделі варіювання.

Variant accentual types, words accentual structures and models of their variation in terms of Canadian and Australian pronouncing norms are inventoried. The divergence in words accentual structure variation of Canadian and Australian norms in comparison with British one is manifested.

Key words: intravariational variation, word accentual structure, accentual types inventory, models of variation.

Дослідження проблеми варіювання акцентних структур англійських слів в аспекті норм національних варіантів набули особливої актуальності у зв'язку з міжмовними контактами в сучасному глобалізованому світі, унормуванням мови, культурою мовлення, надлишковістю засобів вираження мовних одиниць і їхнім варіативним вживанням, необхідним для ефективного функціонування всієї системи мови (Т. О. Дацька; Л. В. Комар; А. В. Поліщук; Т. В. Левіна; О. І. Енгель).

На підставі того, що акцентна система англійської мови реалізується у вигляді акцентних систем її національних варіантів, варіювання акцентних структур (АС) англійських слів охоплює *інтраваріантне варіювання*, тобто паралельні засоби вираження акцентної структури слова зі збереженням його фонемної і семантичної тотожності в межах акцентної норми одного національного варіанта, а також *міжваріантне варіювання*, тобто паралельні засоби вираження акцентної структури слова в різних національних варіантах однієї поліетнічної мови.

Акцентні особливості англійської мови постійно перебувають у центрі уваги мовознавців (див. праці: В. О. Васильєв; І. І. Вольфсон; Т. О. Дацька, Т. В. Левіна; М. О. Соколова; Г. П. Торсуєв; Д. А. Шахбагова; О. І. Енгель; G. Arnold; E. Fudge; P. Garde; L. Guierge; S. Schane; I. Trevian; A. Vanvik). Вивчено акцентні типи (АТ) й акцентні структури (АС) слів британської вимовної норми (Л. В. Комар; Т. В. Левіна; Г. П. Торсуєв; О. І. Енгель), з'ясовано специфіку взаємодії константних та варіативних елементів в акцентній системі англійської мови (А. О. Єрошин). Однак, опис акцентних структур англійських слів канадської та австралійської вимовних норм у зіставному аспекті з британською нормою дотепер не був об'єктом спеціального дослідження.

Мета статті полягає у визначенні засобів варіювання акцентних структур слів канадської та австралійської вимовних норм шляхом зіставного аналізу модифікацій акцентної структури одних і тих самих слів у британській нормі.

Засоби варіювання акцентних структур англійських слів можуть бути структурованими у вигляді інвентарю варіантних акцентних типів та структур і чотирьох моделей їхньої акцентної видозміни: трансформації, спрощення, ускладнення й дзеркальної симетрії АС.

У результаті суцільного обстеження акцентних структур слів із авторитетних вимовних словників, що кодифікують британську й американську вимовні норми [5; 7], зафіксовано 1850 лексичних одиниць (ЛО) з акцентними варіантами, що виявляють дивергентні риси у зазначених варіантах англійської мови, тобто в міжваріантному варіюванні. Цей корпус слів був підданий зіставному аналізу за джерелами кодифікації канадської [6] та австралійської [3; 4] вимовних норм. Виявилось, що тільки 1310 слів з цього корпусу знайшли своє відображення в словнику вимови канадської норми, і лише 135 лексем беруть участь в інтраваріантній видозміні, тобто акцентному варіюванні в аспекті канадської норми. Відповідно, в словнику австралійської норми зафіксовано 1476 ЛО, з яких 166 ЛО мають два варіанти оформлення їхньої АС.

Розглянемо засоби варіювання АС слів канадської норми, а також схарактеризуємо відмінності у варіюванні АС слів канадської акцентної норми (АН) в зіставленні з британською.

В аспекті канадської норми АС, що варіюють за кількістю, місцем та ступенем наголосу, моделюють чотири АТ, які представимо за спаданням частоти в матеріалі спостереження.

Акцентний тип "один головний наголос" у канадській нормі охоплює 70,37% із загальної кількості досліджених ЛО і реалізується 10 АС від двох до п'яти складів. В аспекті британської АН, цей тип моделює менший об'єм ЛО – 58,44% і представлений майже такою ж кількістю АС – 11. У канадській нормі відсутні шестискладові АС, порівняно з британською, проте участь АС з головним наголосом на третьому складі значно вища – 6,32% ЛО проти 0,17% ЛО у британській. Зазначимо, що АС з головним наголосом на третьому складі у британській нормі замінені в канадській нормі в усіх випадках більш ритмічною моделлю з другорядним і головним наголосом, напр.: *electrician* (BrE) /- ' - - /, /- ' - - /; (CaE) /- ' - - /, /- ' - - /.

Інтраваріантне варіювання в аспекті канадської АН в межах АТ "один головний наголос" відбувається, переважно, згідно з моделями: 1) трансформації АС в межах АТ "один головний наголос", шляхом зміни місця головного наголосу – 73,68% ЛО, напр.: *hospitable* /- - - / → /- ' - - /; 2) ускладнення АС альтернативного варіанта – 26,32% ЛО і зміни АТ "один головний наголос" на: а) АТ "другорядний і головний наголоси" – 15,79% ЛО, напр.: *inhospitable* /- ' - - - / → /- ' - - - /; б) АТ "головний і другорядний наголоси" – 10,53% ЛО, напр.: *renaissance* /- ' - - / → /- ' - - /.

У британській нормі наявні ті ж самі моделі трансформації й ускладнення АС альтернативного варіанта – 56,24% й 43,76% ЛО, відповідно, проте частота участі моделі трансформації АС у варіюванні значно менша: 73,68% слів канадської АН проти 56,24% британської.

Акцентний тип "головний і другорядний наголоси" за кількістю слів, які виявляють вільне акцентне варіювання, посідає друге місце в канадській нормі й третє – у британській. У межах британської АН він представлений значно меншою кількістю ЛО, проте реалізується більшою кількістю АС – 16,3% ЛО в канадській, проти 6,29% ЛО у британській.

Варіювання АС слів у межах АТ "головний і другорядний наголоси" в аспекті канадської норми об'єктивується трьома моделями: 1) дзеркальною симетрією акцентних варіантів – 59,09% ЛО, що виявляється у зміні АТ "головний і другорядний наголоси" на АТ "другорядний і головний наголоси", напр.: *submarine* /- - - / → /- ' - - /; 2) спрощенням АС альтернативного варіанта і зміни АТ "головний і другорядний наголоси" на АТ "один головний наголос" – 36,36% ЛО, напр.: *connotative* /- - - - / → /- ' - - - /; 3) трансформацією АС в межах АТ "головний і другорядний наголоси" – одна ЛО матеріалу дослідження – 4,55%, напр.: *profiterole* /- - - - / → /- ' - - - /.

У британській нормі зафіксовані також три моделі видозміни акцентного оформлення слова, проте замість трансформації АС продуктивною видозміною є її ускладнення – 1,59% ЛО, а участь решти моделей у варіюванні – значно менша.

Акцентний тип "другорядний і головний наголоси" представлений 12,59% ЛО матеріалу спостереження і реалізується 5 АС в аспекті канадської АН. У британській акцентній нормі цей тип охоплює більше досліджених ЛО з варіантною АС – 34,67% ЛО і представлений 20 АС. Вищий кількісний показник участі у варіюванні цього акцентного типу у британській нормі пояснюємо тим, що до нього належать слова зі складовою довжиною від двох до семи складів. У канадській нормі зазначений АТ охоплює лише три-, чотири- та шестискладові слова. Крім того, у британській нормі головний наголос має значно більше позиційних можливостей у словах: він

розташовується на другому, третьому, четвертому, п'ятому й шостому складах, а в канадській нормі – лише на третьому й четвертому.

Інтраваріантне варіювання АСС в межах АТ "другорядний і головний наголоси" в аспекті канадської АН об'єктивується чотирма моделями: 1) спрощення АС альтернативного варіанта й, відповідно, зміни АТ "другорядний і головний наголоси" на АТ "один головний наголос" – 35,29% ЛО, напр.: *incomprehensible* /₁- - -' - - / → / -' - - - - /; 2) дзеркальної симетрії АС головного й альтернативного варіантів – 35,29% ЛО, у результаті чого відбувається зміна АТ "другорядний і головний наголоси" на АТ "головний і другорядний", напр.: *partisan* /₁- -' - / → / - - -' - /; 3) трансформації АС альтернативного варіанта в межах АТ "другорядний і головний наголоси" – 17,65% ЛО, напр.: *orangutan* /₁- - -' - / → /₁- -' - - /; а також 4) зміна АТ "другорядний і головний наголоси" на АТ "головний і другорядний наголоси" без дзеркальної симетрії АС – 11,77% ЛО, напр.: *equilibrate* /₁- -' - - / → / -' - - -' - / . У британській АН така модель у матеріалі дослідження не зафіксована.

Для інтраваріантної акцентної видозміни в аспекті британської норми властиві такі ж моделі, проте вони виявляють іншу частоту у варіюванні: 1) спрощення АС альтернативного варіанта й зміна АТ "другорядний і головний наголоси" на АТ "один головний наголос" значно вищі, ніж у канадській нормі – 62,25% ЛО проти 35,29% ЛО; 2) трансформація АС в межах АТ "другорядний і головний наголоси", охоплює 22,19% ЛО в британській нормі проти 17,65% ЛО – в канадській; 3) дзеркальна симетрія акцентних варіантів охоплює майже втричі менше ЛО (13,83%), порівняно з канадською нормою – 35,29% ЛО; 4) ускладнення АС альтернативного варіанта й поява іншого другорядного наголосу (2,02% ЛО) не зафіксована в матеріалі спостереження канадської норми .

Акцентний тип "два головних наголоси" охоплює 0,74% від загальної кількості досліджених ЛО з варіативною акцентною структурою канадської норми й реалізується однією двоскладовою АС, напр.: *jai alai* /₁- -' - /, /₁- - -' - / . Варіювання відбувається за моделлю спрощення АС альтернативного варіанта за рахунок втрати одного головного наголосу й появи другорядного, напр.: *jai alai* /₁- -' - / → /₁- - -' - / .

Акцентні типи слів з двома або більше головними наголосами існують лише як теоретично можливі в британській вимовній нормі [1, с. 15; 2, с. 110-111], тому вони не були зафіксовані в нашому матеріалі спостереження. Слова, які в канадській нормі оформлені АТ "два головних наголоси" та майже не видозмінюють свою АС, у британській акцентній нормі мають спрощену АС і представлені, значною мірою, АТ "другорядний і головний наголоси" – 83,87% ЛО, напр.: *downstage* /₁- -' - /, а також АТ "один головний наголос" – 9,68% ЛО, напр.: *uptown* / -' - / , а також АТ "головний і другорядний наголоси" – 6,45% ЛО, напр.: *shish kebab* / - - -' - / .

Представимо опис засобів варіювання акцентних структур слів австралійської норми в зіставному плані з британською.

Варіювання акцентного типу "один головний наголос" в аспекті австралійської норми охоплює значно більше ЛО, ніж в аспекті британської – 86,14% і 58,44% ЛО, відповідно, а також реалізується більшою кількістю АС: 13 АС в австралійській АН проти 11 АС у британській АН. В австралійській нормі АТ "один головний наголос" вирізняється ширшим діапазоном варіювання, що пояснюємо більшою рухливістю головного наголосу в АС слів, що належать до цього акцентного типу.

Варіювання в межах австралійської норми в АТ "один головний наголос" відбувається, подібно до британської норми, за двома моделями: 1) трансформації АС в межах цього типу – 90,65% ЛО, напр.: *deaconess* / - - -' - / → / - - - - /; 2) ускладнення АС – 9,35% ЛО, за рахунок появи другорядного наголосу і зміни АТ "один головний наголос" на: 2.1) АТ "другорядний і головний наголоси" – 7,91% ЛО, напр.: *accusatory* /₁- - - - - / → /₁- -' - - - /; і 2.2) АТ

”головний і другорядний наголоси” – 1,44% ЛО, напр.: *brassiere* /'– – –/ → /'– – –/-. Проте, частота варіювання згідно з моделлю трансформації АС в австралійській АН значно більша – 90,65% ЛО, порівняно з 56,24% ЛО у британській.

Акцентний тип ”другорядний і головний наголоси” властивий 9,04% ЛО з корпусу досліджених слів австралійської АН і реалізується п'ятьма АСС. У британській акцентній нормі цей тип охоплює більше ЛО з варіантною АС – 34,67% ЛО й моделює значно більшу кількість АС – 20. Дивергентний характер цього АТ у досліджених нормах полягає: 1) у відмінній силабічній довжині варіативних АС: в австралійській нормі в акцентному варіюванні беруть участь АС від трьох до шести складів (частота участі яких менша, ніж у британській), а в британській нормі – від двох до семи; 2) у позиційній рухливості головного й другорядного наголосів: в австралійській нормі другорядний наголос розташовується лише на першому складі, а головний на другому, третьому або п'ятому, а в британській – другорядний на першому або другому, а головний – від першого до шостого складів акцентних структур слів.

В австралійській нормі видозміна АС, що відносяться до АТ ”другорядний і головний наголоси”, характеризується, переважно, спрощенням АС альтернативного варіанта – за цією моделлю утворені варіанти АС 86,67% слів, напр.: *reportage* /'– –'–/ → /'– –'–/-. Крім того, АС варіюють за моделями трансформації в межах зазначеного типу, а також дзеркальної симетрії структури головного й альтернативного варіантів – по 6,67% ЛО на кожну модель, напр.: *retrail* /'–'– –'–/ → /'–'– –'–/-. У британській нормі до вище поданих додається ще й четверта модель – ускладнення АС. Зазначимо, що спрощення АС є набагато продуктивнішою моделлю в австралійській нормі, ніж в британській – 86,67% ЛО, порівняно з 62,25% ЛО.

Акцентний тип ”головний і другорядний наголоси”. Частота участі у варіюванні цього акцентного типу в австралійській нормі менша (4,82% ЛО), ніж в британській (6,29% ЛО). Також кількість варіативних АС у три рази менша – три АС порівняно з 9 АС британської норми. Як і в АТ ”другорядний і головний наголоси”, така кількісна різниця пояснюється особливостями складової довжини АС, що формують цей тип: п'ятискладові АС відсутні в матеріалі спостереження австралійської АН, а кількісні показники чотирискладових АС значно менші, порівняно з британською – 12,5% ЛО і 26,97% ЛО, відповідно. До того ж, у британській АН, завдяки більшій позиційній рухливості другорядного й головного наголосів, утворені нові АС, які відсутні в матеріалі спостереження австралійської норми, напр.: *fuel-injected* /'– – –'– –'–/-, /'– – –'– –'–/-.

Варіювання АС слів в аспекті австралійської норми в АТ ”головний і другорядний наголоси” відбувається згідно з двома моделями: 1) спрощення АС – 87,5% ЛО, і зміни АТ ”головний і другорядний наголоси” на АТ ”один головний наголос”, напр.: *metallurgy* /'– –'– –'–/ → /'–'– –'–/; 2) дзеркальної симетрії АС – 12,5% ЛО, з появою АТ ”другорядний і головний наголоси”, напр.: *limousine* /'– –'–'–/ → /'– –'–'–/-.

На відміну від австралійської, у британській нормі переважна більшість АС видозмінюються за рахунок дзеркальної симетрії їхніх варіантів – 5,29% ЛО. Загалом для австралійської АН характерна менша кількість моделей варіювання. У британській нормі до вище зазначених додається ще модель ускладнення АС.

Зазначимо, що в канадській та австралійській АН у моделюванні акцентних варіантів не зафіксований АТ ”два другорядних і головний наголоси”, що бере участь у британській нормі – 0,6% ЛО й реалізується 5 АС, напр.: *incomprehensibility* /'–'– –'– –'– –'– –'–/ → /'– – –'– –'– –'– –'–/-. Інтраваріантне варіювання цього типу в межах британської АН відбувається згідно моделей спрощення та трансформації АС.

Аналіз якісних і кількісних характеристик варіювання акцентних структур англійських слів канадської та австралійської норм у зіставному аспекті з британською нормою виявив, що засоби інтраваріантного варіювання акцентних структур підлягають упорядкуванню в

межах шести акцентних типів, які виявляють дивергентний характер їхньої реалізації в межах кожної норми: "один головний наголос", "другорядний і головний наголос", "головний і другорядний наголос", "два другорядних і головний наголос", "три другорядних і головний наголос", "два головних наголос". Загальна кількість варіативних акцентних структур відрізняється в межах кожної норми: найбільший їхній обсяг зафіксований у британській нормі – 45 акцентних структур, у канадській та австралійській – 22 і 21 АС, відповідно.

Домінуючою за кількісними показниками моделлю інтраваріантного варіювання акцентних структур слів кожної із досліджених норм є трансформація АС засобами перерозподілу місця головного / другорядного наголосу без зміни його ступеня або кількості. Висока частота об'єктивації цієї моделі пояснюється переважною участю акцентного типу "один головний наголос" у варіюванні акцентних структур слів. Решта моделей виявляють особливості своєї дистрибуції у британській, канадській та австралійській акцентних нормах. Найменш поширеною моделлю інтраваріантної видозміни в аспекті британської й австралійської норм є дзеркальна симетрія акцентних структур, а в аспекті канадської – спрощення АС у результаті втрати не лише другорядного наголосу, а й другого головного.

Наявність інвентарю варіантних акцентних структур слів і моделей їхньої акцентної видозміни є доказом внутрішньої системності варіювання акцентної структури англійського слова.

Перспективою досліджень є вивчення змін акцентних типів англійських слів і їхніх структур в діахронічно-нормативному аспекті у британській, австралійській і канадській акцентних нормах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ерошин А. А. Развитие акцентной структуры слова в фонетической системе английского языка (на примере британского и американского вариантов) : Автореф. дисс. канд. филол. наук : спец. 10.02.04. – М., 1991. – 22 с.
2. Энгель Е. И. Английская нормативная акцентуация в лингвистическом и социолингвистическом аспектах: Дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – М., 2001. – 453 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

3. Macquarie Dictionary / [ed. by S. Butler]. – [5th ed.]. – Australia : Macquarie Library, 2009. – 1940 p.
4. The Australian Oxford Pocket Dictionary / [origin. compiled by G. Johnson / ed. by B. Moore]. – [5th ed.]. – Oxford : Oxford Uni. Press, 2002. – 1298 p.
5. The Cambridge English Pronouncing Dictionary / [origin. compiled by D. Jones / ed. by P. Roach, J. Hartman, and J. Setter]. – [17th ed.]. – Cambridge : Cambr. Uni. Press, 2006. – 599 p.
6. The Collins Canadian English Dictionary and Thesaurus / [ed. by E. Summers, A. Holmes]. – [1st ed.]. – Great Britain : Harper Collins Publishers, 2004. – 1413 p.
7. The Longman Pronunciation Dictionary / [origin. compiled by J. Wells]. – [3rd ed.]. – Harlow : Longman, 2008. – 870 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Станіслава Шароварова – викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фонетика англійської мови, актуальні проблеми англійської акцентології.